

SLOVENSKI ZNANSTVENI INŠTITUT (SZI) V CELOVCU

Avstrijski in slovenski raziskovalci ocenjujejo asimilacijo kot dolgotrajen proces, na katerega vplivajo številni družbeni dejavniki. Nekateri raziskovalci zato govorijo o »strukturalnem nasilju«. Rešitev etničnih vprašanj je izvedljiva v sodelovanju med manjšino in večino v obliki, kot sta ga predlagala NSKS in ZSO v skupni spomenici oktobra 1955. Programsko financiranje poleg projektnega dela omogoča delo »zamejskih« raziskovalnih inštitutov, vendar morajo biti njihovi sodelavci bolj vključeni v strokovno izpopolnjevanje v Sloveniji, poleg strokovnega pa je neobhodno potrebno tudi sodelovanje s strokovnimi administrativnimi strukturami. Na univerzah naj bi si prizadevali za redno raziskovanje etničnih vprašanj, zlasti sociolingvističnih. Zaradi novega načina načrtovanja in financiranja raziskovalnega dela bo treba najti nove oblike sodelovanja med inštituti in raziskovalci v Avstriji in Sloveniji. Ob temeljnih raziskavah, ki so potekale v tesnem sodelovanju z avstrijskimi raziskovalci in raziskovalnimi ustanovami, je treba opozoriti na aplikativne raziskave, ki so za obstoj slovenske narodne skupnosti na Koroškem prvotnega pomena. Pogoj uspešnega raziskovalnega dela pa sta dobra knjižnica in sodoben strokovni arhiv.

Ključne besede: raziskovalni projekti, sodelovanje, Slovenija, Koroška

SLOVENE RESEARCH INSTITUT IN CELOVEC (SZI)

Austrian and Slovene researchers estimate assimilation as a long-term process, affected by several social factors. Some researchers talk about »structural violence«. The solution of ethnic problems depends on such cooperation between minority and majority as was proposed by the National Council of Carinthian Slovenes and Association of Slovene Organizations in a joint memorandum, dating from October 1955. Program funding, together with project funding, provides ground for the work of the research institutes in the neighbouring countries; however, their research staff has to have the chance of receiving additional professional education in Slovenia. Cooperation with respective administrative institutions is necessary as well. Ethnic, especially sociolinguistic issues, should be the subject of regular research at the universities. Due to the new system of research work planning and funding, new ways of cooperation between institutes and researchers in Austria and Slovenia will have to be developed. Apart from the basic research projects, taking place in close cooperation between Slovene and Austrian researchers, it is necessary to point out the importance of applicative research projects, which are indispensable for the Slovene ethnic community in Carinthia. Also indispensable for successful research work are a well supplied library and modern archives.

Keywords: research projects, cooperation, Slovenia, Carinthia

V obliki tez ali preprostih razmišljanj bom povedal nekaj misli o pogojih raziskovalnega dela in raziskavah, ki jih je v preteklih letih opravil SZI.

PRIČAKOVANJA

Ni dvoma, da poklicni raziskovalci in honorarni sodelavci celovških inštitutov delajo pod neugodnimi administrativnimi pogoji. V obeh primerih so raziskovalci in upravitelji obenem, sledili pa naj bi administrativnim ukrepom in navodilom znanstveno-raziskovalne narave v Avstriji in Sloveniji. Pričakovanja o delu obeh inštitutov so precejšnja, odvisna od človeka ali inštitucije, ki jih izraža. Pri tem so zaznavne razlike med partnerji ali interesi v Sloveniji in Avstriji. Predvsem družbenopolitični delavci v Sloveniji bi pogosto radi odgovor na vprašanje, kako upočasniti ali zaustaviti procese raznarodovanja med slovenskim prebivalstvom na Koroškem. Učinkovitega odgovora na to vprašanje v preteklih desetletjih ni znal dati nihče, oziroma se je odgovor omejeval na ugotovitev, da je pač treba počakati na spremembo mentalitete večinskega prebivalstva, ki naj bi v manjšini končno prepoznalo nekaj pozitivnega, in bilo tako zrelo za pozitivno manjšinsko zaščito. O možnostih (kolektivnega) napredovanja in razvoja narodne skupnosti pa so itak govorili le njeni pripadniki. Ponovno lahko le opozorimo na nekatere mehanizme in vzroke številčnega nazadovanja slovensko govorečega prebivalstva oziroma slovenske narodne skupnosti na Koroškem. V tem smislu so se trudili številni raziskovalci, katerih raziskovalni rezultati veljajo še danes: od Frana Zwittera in Boga Grafenauerja preko Janka Pleterskega, Vladimirja Klemenčiča in Dušana Nečaka do sedanjih sodelavcev INV in drugih raziskovalcev v Ljubljani in drugod po Sloveniji. V bistvu so njihove številne ugotovitve leta pozneje, pa vendar, potrdili tudi avstrijski družboslovci. Njihov inovativni doprinos je, da so asimilacijo označili kot dolgotrajnejši proces, ki se ne konča z menjavo jezika. Opozorili so še na družbene pritiske, ki so izoblikovali vrsto kategorij slovensko govorečega prebivalstva glede na njihovo narodno in jezikovno (kulturno) zavest. Kje je na primer vsebinska razlika med Franom Zwitterom (*Etnične in družbene osnove koroškega vprašanja*, 408) in Arnolda Suppana (*Die österreichischen Volksgruppen*, 138)? Hanns Haas je že pred davnimi leti govoril o »strukturalnem nasilju«, o njegovih nosilcih in možnostih, kako ga preseči. Eno mogočo pot sta dolgo pred raziskovalci nakazala Narodni svet koroških Slovencev in Zveza slovenskih organizacij na Koroškem s svojo skupno Spomenico avstrijski zvezni vladi z dne 11. oktobra 1955. V preambuli sta povabila avstrijske vladne in politične strukture, da z zastopniki slovenske narodne skupnosti poiščejo možnosti realizacije sedmega člena avstrijske državne pogodbe. Organizaciji sta v Spomenici zapisali svoje zamisli reševanja, vsebinskega odgovora na te poglede z avstrijske strani pa nikoli ni bilo. Na Koroškem se je te tematike lotil tisk in ne glede na svojo ori-

entacijo, zamisli pavšalno zavrnil kot »skrajno pretirane«. Obenem zastopnikom manjšine nikoli ni odmeril zadostnega prostora, da bi ti predstavili svoja gledanja. Manjšina med večinskim prebivalstvom dolgo ni imela in ni našla pogovornega partnerja. Polagoma je politika individualnega vključevanja pripadnikov manjšine obrodila le nekatere sadove. Manjšinske problematike pa so se predstavniki večinskega prebivalstva praviloma lotevali pred razpustom parlamenta in pod hudim časovnim pritiskom. Ob tem pa so se stalno skušale profilirati deloma skrajno desničarske sile in organizacije. Kako je mogla Socialistična stranka Avstrije po izkušnjah svojega predsednika Bruna Kreiskykega v Celovcu (glej kanclerjeve spomine, kjer govori o največji nacistični povojni demonstraciji v Avstriji) pristati na trostrankarski sporazum, je ena izmed ugank, s katero morajo danes živeti številni njeni člani in simpatizerji.

KAKO SE ORGANIZIRATI?

Reforme, ki potekajo na raziskovalnem področju v Avstriji, bodo že v kratkem zahtevale odgovor o njuni prihodnji organiziranosti, da bosta lahko konkurirala za raziskovalna sredstva v Avstriji, tudi od SZI in SNIUJ. Sodelavci se bodo morali podrediti na univerzah veljavnim standardom – morali se bodo habilitirati. Kako najti odgovor na zahtevo, da mora imeti raziskovalni inštitut določeno število visoko kvalificiranih sodelavcev, da bo v prihodnje kot tak sploh priznan? V Avstriji so prav v teh tednih ukinili vrsto Boltzmannovih inštitutov, ker ti niso imeli izgledov za doseganje potrebnega števila sodelavcev. Nekaj se jih je združilo v večje enote s točno izdelanim raziskovalnim profilom. Kako torej najti formalizirane oblike sodelovanja z inštituti v Avstriji in Sloveniji, ki bodo odgovarjale smernicam? Obenem pa velja poudariti, da v večjih enotah želimo še naprej uveljavljati svoje lastne raziskovalne načrte. Do tedaj naj bi veljalo predvsem v zvezi z odnosi s slovenskimi administrativnimi in znanstvenimi strukturami, da bo treba:

- a) še nekaj časa vztrajati pri »programskem financiranju«;
- b) obenem s pomočjo obeh inštitutov urediti vključevanje slovenskih koroških raziskovalcev, ki delujejo na področjih, ki jih celovška inštituta ne pokrivata, v znanstveno-raziskovalno dejavnost v Sloveniji;
- c) razmišljati o strokovnem izpopolnjevanju mladih raziskovalcev iz vrst slovenske narodne skupnosti v okviru specializiranega programa na eni izmed slovenskih univerz (interdisciplinarnost ponudbe, ki bi bila vabljiva seveda za vse »zamejce«);
- č) ustvariti možnosti, da se mladi koroški Slovenci vključijo tudi v program »mladih raziskovalcev«, ali slične, s ciljem načrtnega kadrovanja;

- d) v skupne programe univerz v Celovcu, Vidmu in Kopru, ki so v pripravi, vključiti tudi manjšinski aspekt (morda s težiščem, ki ga celovška instituta ne pokrivata – npr. sociolingvistika, specifičnost dvojezičnega poučevanja, tako teoretično kot metodološko začenši z dvo- in večjezičnimi vrtci; razmišljanja o vsebinah permanentnega dopolnilnega strokovnega in jezikovnega izobraževanja vzgojnega in pedagoškega kadra);
- e) boljše urediti štipendiranje »zamejcev« in s tem povezanega mentorstva;
- f) priznati status založb v »zamejstvu« glede na točkovanje objav (celovška inštituta občasno objavljata tudi sama, največ pa v sodelovanju z Mohorjevo založbo, Založbo Drava in Založbo Wieser);
- g) urediti objavlanje pri avstrijskih, nemških ... založbah tudi glede jezika (kaj pomeni objava izvirnega članka v slovenščini (ali dvojezična objava) npr. v kakem zborniku referatov pri renomirani znanstveni založbi v Avstriji, objava v »tujem« jeziku velja več);
- h) pri razpisih ne izključevati »zamejcev« (z omejitvami, kot so bile – podpora **posvetom v RS** ne glede na vsebino posveta);
- i) vključitev programov (ali dela teh) obeh celovških inštitutov v program znanstveno-raziskovalnega sodelovanja med RS in Avstrijo;
- j) razčistiti status obeh inštitutov pri Agenciji za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije;
- k) ohraniti in izgraditi vezi s pristojnim strokovnim ministrstvom in administrativnimi strukturami, ki delujejo v RS na znanstveno-raziskovalnem področju.

Mimogrede opozarjamo, da bi bilo zelo škodljivo, če bi RS ukinila obvezen izvod za SŠK v Celovcu. Njeni fondi so pač pomembni za vsakdanje delo raziskovalcev v Celovcu in tudi za študente celovške univerze.¹

DOKUMENTACIJSKI IN INFORMACIJSKI CENTRI IN KLJUB TEMU BREZ VEČJEGA PREGLEDA

Seveda se v Avstriji številni raziskovalci ukvarjajo z etničnostjo in manjšinami oziroma narodnimi skupinami. Občasno se tudi univerze pojavljajo kot iniciatorke te raziskovalne dejavnosti, vendar ne moremo govoriti o tem, da bi bil to njihov permanentni raziskovalni program. Naj opozorim le na že pred leti usahlo

1 Se je medtem že zgodilo ob medli »obljubi«, da bo nakup literature v prihodnje financiral Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

dejavnost Delovne skupine Avstrijske rektorske konference, ki je iniciirala nekaj raziskav, o številnih temah pa je bila prepričana, da bi jih bilo treba raziskovalno obdelati. Celovška univerza oziroma njeni inštituti so občasno prirejali posvete, ki so bili namenjeni povsem manjšinskim vprašanjem (zadnji tak je bil maja 2005) ali pa so bili v veliki meri z njimi povezani. Vendar ne moremo trditi, da bi imeli pregled nad raziskavami, ki potekajo na tem področju.

V CENTRU PROBLEMATIKE: JEZIK, VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE

Stvari lahko obračamo, kakor koli hočemo in želimo. Dejstvo je, da je jezik najpomembnejši razpoznavni znak pripadnikov slovenske narodne skupnosti na Koroškem, je medij, s katerem skupnost raste ali pa propade. Zato bo treba vsem vprašanjem v zvezi z jezikom, posvetiti posebno pozornost. Na tem področju imamo usposobljene raziskovalce, predvsem sociolingviste. Naj jih navedem nekaj, ki v okviru svoje raziskovalne dejavnosti upoštevajo tudi slovensko jezikovno komponento, in to največkrat primerjalno: Gero Fischer, Rudolf de Cillia, Ruth Wodak, Brigitte Busch, Georg Gombos, Vladimir Wakounig. Zakaj jih navajam? Veliko govorimo o dvo- in večjezičnih vrtcih na Koroškem. Medtem ko enojezični javni vrtci največkrat delujejo brez jezikovno-pedagoških konceptov, so ti za dvo- in večjezične zasebne vrtce, ki so v rokah »manjšine«, pogoj za subvencioniranje. Vsi zasebni vrtci so izdelali tovrstne koncepte. Vendar je treba s tem delom nadaljevati. Zanj je treba kvalificirati ljudi, ki bodo znali programe posredovati vzgojiteljicam/vzgojiteljem, in celotno dejavnost razširiti še na področje elementarnega šolstva. Od medle reforme Pedagoških akademij v Avstriji ne moremo pričakovati perspektivnih idej za izboljšanje dvojezičnega pouka na koroških osnovnih šolah. Cilj prizadevanj slovenskih predstavnikov mora biti: če postanejo pedagoške akademije polnopravne pedagoške fakultete, potem morajo razviti dejavnost na raziskovalnem in izobraževalnem področju. Na prihodnji pedagoški fakulteti v Celovcu mora imeti svoje mesto tudi slovenščina, sodelavci ustreznega inštituta pa morajo biti strokovno usposobljeni po univerzitetnih normah. Pri tem seveda ne kaže absolutirati slovenske problematike (slovenščine) in jo raziskovati ločeno od splošnih etničnih vprašanj. Tudi tukaj utegnejo biti naporu uspešnejši s primerjalnim pristopom – vedeti, kakšno je lastno stanje in ga soočiti s položajem drugih. V to smer so že delno tekla prizadevanja preteklih let.²

Že dalj časa se pojavlja problem, kako posredovati otrokom drugi jezik, ki ga ne obvladajo ali le nezadostno oziroma marginalno. Kako v zgodnji mladosti

2 Opozarjam le na Letna poročila Deželnega šolskega sveta za Koroško, Oddelka VII Manjšinsko šolstvo, ki jih že vrsto let pripravljata Tomaž Ogris in Teodor Domej, in na publikacijo Josef Hieden in Karl Heinz Abl (izd.), *Förderung von Minderheitensprachen im mehrsprachigen Raum in der Lehrerbildung. Expertisen*. Klagenfurt 2005.

posredovati otroku tretji jezik? Vsa razmišljanja in vsi načrti v Avstriji gredo v smer, da bodo v prihodnje prištevali angleščino in računalniško opismenjevanje k temeljnim kvalifikacijam mladega človeka, kot to danes velja za branje, pisanje in računanje. V nekem osnutku o izobraževalni dejavnosti je rečeno, da bomo morali učiteljem dopovedati, da se reforme na področju izobraževanja začenjajo pri njih in ne pri otrocih in da bo moralo postati dopolnilno izobraževanje obvezujoče. Reakcija na taka razmišljanja pa ni vzpodbudna, da bi še naprej razmišljal v tej smeri. Vemo, da težav z večjezičnostjo nimajo le starši – politiki (zeleni Joško Vlasich, socialdemokrat Norbert Darabos in ÖVP-jevec Niki Berlakovich) v Gornji Pulji (Oberpullendorf), temveč množica staršev, ki na Koroškem prijavlja svoje otroke k dvojezičnemu pouku. In še opozorilo: starše bo treba v večji meri vključevati v izobraževalne procese.

Na področju vzgoje in izobraževanja pa je tudi pomembno, da imajo raziskovalci dostop do demografskih podatkov in da so jim odprta vrata v vzgojne in izobraževalne ustanove.

NOV NAČIN PROJEKTNEGA FINANCIRANJA

Zvezno ministrstvo za prosveto (pouk), znanost in kulturo (sekcija zunajuniverzitetna raziskovalna dejavnost) je spremenilo sistem financiranja oziroma sofinanciranja projektov. V avstrijskem primeru gre za usmerjanje zunajuniverzitetne raziskovalne dejavnosti v obliki raziskovalnih težišč za določeno obdobje, kjer domala ni mogoče uveljaviti specifične narodnostne problematike. Etničnost in manjšine bo treba zaradi tega umeščati in zasidrati kot del splošnih raziskovalnih programov na področju humanističnih, družbenih in kulturnih ved. V tem sistemu so tudi prednosti. Posamezni raziskovalec se lahko bolj vključi v znanstveni diskurz in vzbuja interes sogovornikov za svoje raziskovalno delo.

ŠIROKO SODELOVANJE IN INTERDISCIPLINARNI PRISTOP

SZI je v preteklih letih izvedel več projektov s poudarkom na polpretekli zgodovini koroških Slovencev in na predšolski vzgoji ter področju elementarne šole:

- a) sodelovanje pri komisiji zgodovinarjev Republike Avstrije pod vodstvom predsednika upravnega sodišča Clemensa Jablonerja, ki nam je konkretno olajšalo oziroma kar odprlo pot do virov, do katerih sicer ne bi imeli dostopa. Knjiga A. Malleja i. dr., *Vermögensentzug, Rückstellung und Entschädigung am Beispiel von Angehörigen der slowenischen Minderheit, ihrer Verbände und Organisationen* je sestavni del velikega projekta, s čimer ima končno poročilo tudi veliko večjo publiciteto;

- b) drug tak projekt, pri katerem so sodelovali tudi nekateri kolegi iz Slovenije, je projekt »Koroška in nacionalno vprašanje«, ki ga je vodil Stefan Karner. Ne smemo pozabiti, da je bil projekt zamišljen v okviru t. i. »okrogle mize«. Seveda je vprašanje, ali pri takem projektu lahko sodeluješ; menimo, da je treba, vendar si mora vsak zagotoviti popolno raziskovalno svobodo in objavo svojega prispevka. V tem primeru je treba opozoriti še na to, da so slovenski raziskovalci že pred tem dokazali svojo usposobljenost. Pod vodstvom Andreja Moritscha so položili temelj z zbornikom *Koroški Slovenci 1900–2000* in tudi to je bilo mogoče le na podlagi kontinuiranega in načrtnega dela. Založbi Mohorjeva in Heyn sta leta 2005 izdali Karnerjev projekt v petih zajetnih zvezkih.
- c) Tretji projekt zadeva »Dvo- in večjezičnost v predšolski dobi in na elementarni stopnji«, ki ga je vodila frizijska skupnost, sofinancirala pa Evropska unija. Kot partnerji smo k uspehu projekta prispevali na podlagi izkušenj dela v naših vrtcih. Z avstrijske strani je bilo posredno priznано tudi delo celovškega vrtca SŠD. Sodelavki vrtca Mili Kunčič in Miriam Strmenik sta pod vodstvom sodelavke SZI Vide Obid pripravili publikacijo *Skozi leto* (Celovec 2003).

SZI se je vključil v pripravo in izdelavo raziskovalnih težišč na področju humanističnih, družbenih in kulturnih ved v Avstriji za obdobje do leta 2010. V program raziskav je predlagal vključitev treh specifičnih manjšinskih projektov. Vendar še ne vemo, kako se bodo stvari na tem področju razvijale naprej. S konkretnim raziskovalnim projektom se je vključil tudi v raziskovalni program NODE (New Orientations for Democracy in Europe), o katerem bodo odločali konec leta 2005, in sicer s projektom »Ljudska štetja v Avstriji«. Pri tem je seveda upošteval smernice Evropske unije in njene cilje, ki so tudi podlaga za razvoj koroških Slovencev. Konkuriranje za ta sredstva je mogoče le v tesni kooperaciji z »nacionalnimi« (v našem smislu avstrijskimi) raziskovalnimi ustanovami in »tujimi« (v našem primeru »domačimi slovenskimi« v RS, na primer INV).³

ZAHTEVA PO »APLIKATIVNIH, UPORABNIH« RAZISKAVAH

Omeniti je treba še problem, s katerim smo dnevno soočeni. »Posebno kvalificirana javnost« sprašuje po smislu našega dela in verjetno jih ni malo med funkcionarji manjšinskih organizacij, ki so mnenja, da je popolnoma odveč. Pričakujejo pa »aplikativne« raziskave, ki bi jih lahko v vsakem trenutku »potegnili iz predala«.

3 Projekt v končni fazi izbora ni bil izbran in je izpadel.

Med uporabnimi raziskavami, ki bi jih bilo dejansko treba nujno izvesti, bi med drugimi navedli:

- a) kadrovsko načrtovanje na področju vzgoje in izobraževanja;
- b) spremljanje reform na področju šolstva in uveljavljanje lastnih manjšinskih pogledov;
- c) raziskavo o medijski oskrbi slovensko govorečega prebivalstva na Koroškem;
- d) študentsko in poklicno usmerjanje.